

KISS CSABA – SZALAY-BERZEVICZY ANDRÁS (SZERKESZTŐK): CÍMLAPON MAGYARORSZÁG. HAZÁNK TÖRTÉNETE A NYUGATI SAJTÓ TÜKRÉBEN, 1848–2020

A nyugati országok közvéleményének Magyarországról formált képét és annak történeti alakulását már több tudományos igényű munka választotta témául: ezekre a legjobb példa Jeszenszky Géza fontos, 1986-os könyve, amely a britek Magyarországgal kapcsolatos attitűdjeit követi nyomon az első világháború előtt és alatt (*Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában, 1894–1918*). A *Címlapon Magyarország* című kötet sajátos megközelítést választ: mint a szerkesztő, Szalay-Berzeviczy András írja, a kiadvány célja Magyarország modern kori történetének bemutatása és értelmezése a legfontosabb nyugati sajtótermékek címlapjainak optikáján keresztül (14.). Ezzel a munka egyrészt minden eddigi hasonló vállalkozásnál ambiciózusabb, hiszen nagy időtávot fog át, és szisztematikusan közelít tárgyahoz: a 19. század közepétől napjainkig haladva, a legfontosabb történeti korszakok kiváló szakértői hat fejezetben dolgozzák fel a témát. Ráadásul színes képekkel gazdagon illusztrált, rendkívül igényes kivitelű kiadványról van szó, mely így a szélesebb közönséghez is utat találhat. Másfelől a címlapok középpontba helyezése korlátokat állít az elemzők számára, hiszen egy-egy címlap tartalma nem feltétlenül egyezik a szöveges tudósítások hangsúlyaival. Szerencsére a kötet szerzői általában nem teljes mértékben tartották magukat ehhez a koncepcióhoz, hanem tágabban értelmezték feladatukat, és nem csak a címlapokról írtak.

Szalay-Berzeviczy András bevezető tanulmánya hasznos szempontokat kínál a kötet tanulmányozásához. Felhívja a figyelmet a sajtótörténet sajátosságaira, melyek között valószínűleg az egyik legjelentősebb az, hogy a sajtótermékek nem feltétlenül tükrözik hűen az átfogóbb társadalmi folyamatokat, hiszen elsősorban a napi politikai eseményekkel foglalkoznak. A szerző két szempontból is fontosnak tartja a nyugati vélemények megismerését és figyelembevételét: egyrészt, mert azok befolyásolják a külföld magatartását velünk szemben; másrészt – mint azt már Széchenyi István és a magyar történelem más nagy alakjai is felismerték – a kívülálló egy társadalom olyan vonásait is felfedezheti, melyeket a közvetlenül érintettek nem érzékelnek megfelelően.

A Hermann Róbert által bemutatott 1848–1867 közötti időszakban Magyarország a korábnál jóval nagyobb figyelmet kapott a világsajtóban. Ez nyilvánvalóan elsősorban az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc következménye volt, de kiemelt figyelmet kapott Kossuth 1851–1852. évi nagy-britanniai és ame-

rikai útja is. Továbbá az 1850-es években a magyar emigráció több tagja sikeresen használta fel a sajtót céljai népszerűsítésére. Ugyanakkor a szerző rámutat arra is, hogy a nemzetközi sajtó differenciáltan viszonyult a magyar függetlenségi törekvésekhez: míg a konzervatív lapokban – mint a brit *The Times* – a magyarok bajkeverőkként jelentek meg, addig a liberális sajtó rokonszenvezett ezekkel, s ennek megfelelő hangnemben tudósított a magyarországi eseményekről és az emigráció tevékenységéről. A demokratikus törekvések iránti szimpátia nőtt az európai sajtóban a 19. század második felében, ami összefüggött a nyilvánosság szerkezetének átalakulásával is. A század második felében az *ancien régime* képviselői egyre kevésbé tudták ellenőrizni a sajtótermékeket, vagyis csökkenő mértékben tudták érvényesíttetni saját szempontjaikat a híradásokban és a kommentárookban.

A kiegyezést az európai közvélemény jelentős része a korábbi, konfliktusos osztrák–magyar viszony lezárásaként, s így pozitívan értékelte. Mint az ifj. Bertényi Iván által írt, az 1867–1919 közötti periódust tárgyaló fejezetből kitűnik, az új államberendezkedés egyértelműen növelte a magyar ügyek iránti figyelmet a világban, mivel Ausztria–Magyarország az öt európai nagyhatalom egyikének számított: ami Magyarországon történt, az befolyásolta az európai nagypolitikát is. A szerző hangsúlyozza, hogy a magyarországi hírek – különösen nyelvi okok miatt – erősen szűrve, bécsi közvetítéssel jutottak el a világsajtóhoz. Ennek meghaladását nehezítette, hogy a magyar elitek fő korabeli törekvése a Monarchián belüli erőviszonyok számukra kedvező átalakítása volt, s így szellemi horizontjuk ritkán terjedt túl Bécsen. Fontos fejleményként ebben az időszakban a Magyarországról Nyugat-Európában kialakult kép erős változáson ment keresztül. A korszak elején a pozitív elemek domináltak benne, amit erősített a kiegyezés vagy például a zsidóság egyenjogúsítása. A századfordulóra azonban Magyarországgal kapcsolatban már inkább a negatív vélemények kerültek túlsúlyba, különösen a brit és a francia sajtóban. Ennek végső oka a magyarosító és gyakran diszkriminatív nemzetiségi politika volt, de a kedvezőtlen megítélést elősegítették a nagyhatalmi politika megfontolásai is. A fejezet sokoldalúan bemutatja azt is, ahogyan a világháború idején a tárgyilagosságra törekvő sajtót felváltotta a propagandának alárendelt, a pusztán hatalmi érdekeknek alárendelt híradás.

Az 1919–1945 közötti időszak legfontosabb magyar vonatkozású történéseinek nyugati visszhangját Romsics Ignác követi nyomon. Az 1920-as években a nemzetközi sajtó – nem meglepő módon – legnagyobb terjedelemben a trianoni békeszerződéssel foglalkozott, de Horthy hatalomra kerülése és IV. Károly trónfoglalási kísérletei is figyelmet váltottak ki olyan, magyar szempontból kellemetlen témák mellett, mint a frankhamisítási botrány vagy a titkos fegyverszállítások lelepleződése. A fejezet beszámol arról is, hogy a revíziós propaganda miként jelent meg a nyugati sajtóban, különösen a „magyar kérdés” megoldásának befolyásos támogatója, Lord Rothermere tevékenysége eredményeként. Szintén a címlapokra került Magyarország az 1930-as évek végén, amikor a területi változásokat

kommentálták a lapok. A második világháború során viszont az angolszász újságok meglepően keveset foglalkoztak Magyarországgal, s ezen még az sem változtatott, hogy Magyarország hadat üzent az Egyesült Államoknak. Ellenben a náci Németország lapjai – így a hírhedt *Völkischer Beobachter* – gyakran ünnepelelték a szövetséges Magyarország politikusait és nagy katonai sikereit.

Ebben az időszakban a képes magazinok terjedése a nyugati országokban igényt teremtett más típusú, nem politikai jellegű tudósításokra is, melyekre a fejezet jól jellemző példákat közöl. Ezek közé tartozik, hogy az amerikai *The National Geographic Magazine* és a francia *Le Petit Journal* útirajzokat jelentetett meg Magyarországról: ezek többnyire a falusi élet idealizált bemutatására szorítkoztak, csikósokat, népviseletbe öltöztetett lányokat és legényeket felvonultatva, de még a cigányok nyomorának is megtalálták a romantikus oldalát. Inkább kivételt jelentett ebből a szempontból az osztrák *Moderne Welt* Magyarországnak szentelt 1939-es különszáma, mely a gazdasági, a tudományos és a katonai kérdéseknek is teret adott – mindemellett Farkas Gyula, a berlini Magyar Intézet igazgatója bevezető cikkében arról biztosította az olvasókat, hogy Magyarország az eljövendő háborúban is hű szövetségese lesz Németországnak.

Az 1945–1956 közötti periódus történetét Eörsi László írta meg. A koalíciós évek és a sztálinista diktatúra időszakában Magyarország ritkán került a nyugati sajtóorgánumok címlapjára. Kivételt jelentettek a koncepciós perek, így a Mindszenty elleni fellépés, de időnként Rákosi Mátyás és Nagy Imre tevékenységéről is az első oldalon adtak hírt a vezető nyugati lapok. A labdarúgás már a két világháború között tömegeket vonzó látványossággá vált, így a magyar aranycsapat 1950-es évekbeli sikerei – vagy éppen az 1954-es világbajnoki döntő elvesztése – szintén címlapra kerültek. Nem kétséges azonban, hogy az 1956-os forradalom volt a korszak – sőt az egész 20. század – magyar történelmének azon eseménye, mely a világsajtó legnagyobb figyelmét váltotta ki. 1956 jelentőségét ebből a szempontból tovább fokozza, hogy – szemben több más időszakkal – ezúttal a magyarság egyértelműen pozitív kontextusban jelent meg: úgy ünnepelelték, mint amely óriási áldozatokat hoz a demokrácia kivívásáért, s ennek nemzetközi kisugárzása is van. A *Life*, a *Time* vagy éppen a *Billed Bladet* oldalain ekkor jelentek meg azok az ikonikus képek a forradalom budapesti eseményeiről és gyakran névtelen résztvevőiről, melyeket azóta is gyakran láthatunk a történelemkönyvekben. A fejezet beszámol 1956 következményeiről és utóéletéről is, mint a Nagy Imre kivégzése kiváltotta nemzetközi felháborodás és a forradalom 50. évfordulójának nemzetközi sajtóvisszhangja.

Mint Valuch Tibor részletesen bemutatja, a Kádár-korszak elején és végén a világsajtó viszonylag sokat foglalkozott Magyarországgal, míg a közbülső évtizedekben inkább csak *ad hoc* módon tette ezt. A forradalmat követő években a Magyarországról szóló tudósítások többsége tisztelettel tekintett vissza a magyarok szabadságküzdelmére, s együttérzően írt a megtorlások áldozatairól. A kö-

vetkező évtizedekben azonban jelentősen változott a híradások hangneme, ami jól látszott Kádár János ábrázolásában is. Őt kezdetben az orosz érdekek magyar kiszolgálójaként mutatták be, míg az 1960-as évek közepétől már komplexebb képet alkottak róla: olyan államférfiként jelenítették meg, mint aki viszonylagos jólétet teremtett, és a szovjet tömbön belül bizonyos fokú önállóságot biztosított Magyarországnak. Az utóbbi vívmányok jellemzésére a „gulyáskommunizmus” ekkoriban vált bevett zszurnalisztikai fogalomná a nyugati sajtóban, ha címlapokra ritkán került is emiatt az ország. Az 1980-as évek végén ismét sokasodtak a Magyarországgal foglalkozó cikkek. Kiemelt epizód volt a határnyitás 1989 nyarán, amely a legtöbb világlap címlapjára varázsolta Magyarországot – ismét egyértelműen pozitív kontextusban. A magyarok kelet-európai rendszerváltozásokban játszott nagy szerepének elismerése és e teljesítmény iránti rokonszenv jellemezte a nemzetközi sajtót ebben az időszakban, mely egyfajta erkölcsi tökélet jelentett az ország számára a következő években, évtizedekben. Valuch Tibor azonban azt is joggal hangsúlyozza, hogy mindennek ellenére a nemzetközi közvélemény számára a kommunizmus megdöntésében a lengyelországi fejlemények és a lengyel politikusok szerepe volt döntő fontosságú.

Az utolsó fejezet – szerzője Tölgyessy Péter – a rendszerváltozástól egészen 2020-ig követi a nyugati sajtóban Magyarországról megjelenő tudósítások fő vonalait. Megállapítja, hogy az elmúlt másfél évszázad során „igazán tömeges elsőoldalas megjelenést egyedül 1956 forradalma és az Orbán-rendszer kapott” (205.). Míg a vizsgált, világlapokból álló mintát figyelembe véve a rendszerváltozás utáni első évtizedre 15 címlap jutott, addig 2010–2019 között ez a szám 68 (205.). A címlapsztorikat Tölgyessy sem tartja feltétlenül objektívnek, ugyanakkor az is nyilvánvaló számára, hogy ha egyértelműen negatív trendek láthatóak a tudósítások hangnemében, azok nem tulajdoníthatók tudatlanságnak vagy rosszindulatnak. Továbbá – mint írja – „a tartósan negatív országgépnek drámai helyzetekben rendkívüli következményei lehetnek, nem csupán a hazai kormányzati elit, hanem az egész nemzet számára” (205.). Márpedig a rendszerváltozás utáni évtizedekben éppen ilyen kedvezőtlen tendencia látható a világlapok véleményének alakulásában. Míg az 1990-es években a tudósítások Magyarországot a gazdasági és politikai reformok terén élenjáró államként s ebből következően rokonszenvvel mutatták be, addig a 2010-es években a gyakoribbá váló címlapmegjelenések már nem az elismerést jelezték. Ellenkezőleg: a nemzetközi sajtó mértékadó részében az Orbán-kormány – és különösen maga a miniszterelnök – a hazai jogállam és a demokratikus intézményrendszer felszámolójaként jelent meg, aki az európai együttműködést és tágabban a szabályokon alapuló nemzetközi rendszer működését is veszélyezteti.

Összességében igen hasznos könyv született a kiváló szerzőgárda közreműködésével. Magyarországon ritkaságnak számít, hogy egy ilyen tetszetős kivitelű, színes képeket bőven közlő kiadvány tudományos igénnyel készül, s még inkább

az, hogy színvonalasan teljesíti vállalt célkitűzését. Emellett nyilvánvaló a téma aktualitása is, hiszen ma ismét megjelent Magyarországon a „nemzeti öncélúság” eszméje, s ezzel együtt a – gyakran az abszurditásig fokozott – nyugatellenesség. A kötet segít meghaladni az ilyen balítéleteket, s ezzel a maga részéről hozzájárul a józan nemzeti önismeret kialakulásához.

(Kiss Csaba – Szalay-Berzeviczy András szerkesztők: Címlapon Magyarország. Hazánk története a nyugati sajtó tükrében, 1848–2020. Budapest: TranzPress, 2021, 356 o.)

Tomka Béla

az MTA doktora
tszv. egyetemi tanár
Szegedi Tudományegyetem